

SAŽETAK STUDIJE

"Maksimiziranje uticaja finansijskih tokova i investicija povezanih sa migracionim kretanjima na razvoj BiH"

UVOD

Na prijedlog Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (Sektora za iseljeništvo), Vijeće ministara je na 77. sjednici održanoj 19.02.2009. usvojilo Informaciju o novčanim pošiljkama iseljeništva koju je ovo Ministarstvo pripremilo i zadužilo Ministarstvo da, kroz saradnju sa nekom od međunarodnih organizacija, poduzme mjere na izradi studije o pitanju iseljeničkih novčanih pošiljki u BiH koja će sadržavati mjere i preporuke za efikasnije korištenje ovih sredstava u razvojne svrhe u BiH.

Studija je urađena kroz saradnju i uz finansijsku podršku od strane Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Studiju je izradila Međunarodna agencija za analizu podataka o zemljama (IASCI) iz Beča koja je i 2009. radila sličnu studiju ali s fokusom na priliv finansijskih sredstava iz BiH iseljeništva u Austriji za potrebe Austrijske razvojne banke.

KRATAK OPIS STUDIJE

Studija nosi naslov "Maksimiziranje uticaja finansijskih tokova i investicija povezanih sa migracionim kretanjima na razvoj BiH" a rađena je od tokom 2010. godine. Cilj studije je bio da osigura da relevantni akteri u javnom i privatnom sektoru u Bosni i Hercegovini dobiju primarne i pouzdane podatke, informacije, analize i preporuke koje se odnose na: a) ključna pitanja u vezi migracije i razvoja (uključujući novčane pošiljke/doznake, štednju i investicije emigranata iz BiH), b) podršku procesu kreiranja interventnih modela zasnovanim na rezultatima istraživanja; i c) pri tome, podršku sveukupnom održivom razvoju zemlje.

Kako su novčane doznake samo dio finansijskih priliva iz iseljeništva u BiH, studija se nije ograničila samo na novčane doznake već obuhvata i investiranje i štednju iseljeništva.

Planirano je da s rezultatima studije budu upoznate nadležne institucije i privatni sektor u BiH kako bi im se predočili razvojni potencijali emigranata i pomoglo oko iznalaženja načina za efikasnije korištenja ovih potencijala za razvoj BiH.

Za potrebe studije sprovedeno je socio-ekonomsko istraživanje u kome je anketirano 1.216 dugoročnih emigranata iz BiH na nekoliko graničnih prelaza u BiH tokom njihove posjete BiH u periodu od decembra 2009. do januara 2010., kao i online anketa za građane BiH u prekookeanskim zemljama s obzirom da oni rjeđe posjećuju BiH tokom novogodišnjih praznika. Cilj je bio da se istraživanje sprovede na

reprezentativnom uzorku obuhvatajući pripadnike iseljeničtva iz svih zemalja svijeta. Takođe je izvršen i pregled postojeće literature, istraživanja i statističkih podataka vezanih za migracije i vezivanje migracije s razvojem.

Anketa koju je popunilo 1.216 osoba iz iseljeničtva sadržavala je pitanja o godini migracije, izabranoj destinaciji, starosnoj, spolnoj i obrazovnoj strukturi, zaposlenosti, prihodu i rashodima, visini novčanih doznaka poslanih u BiH, štednji i investiranju u zemlji prijema i u BiH, vezama sa BiH, namjerama povratka i investiranja u BiH itd.

Istraživanje je pokazalo da je glavni cilj emigranata iz BiH akumulacija određenog finansijskog kapitala. Ovaj kapital se akumulira u gotovini, investicijama i štednji u zemljama prijema ("zadržana štednja") i daleko prevazilazi nivo poslanih novčanih doznaka u BiH. Ovaj akumulirani finansijski kapital može imati važnu ulogu u ukupnoj razvojnoj strategiji BiH, pogotovo u kombinaciji sa ljudskim i socijalnim kapitalom emigranata.

U studiji se naglašava važnost iznalaženja zajedničkog cilja emigranata i BiH: emigrantima je cilj akumulacija kapitala tokom migracije, a Bosni i Hercegovini korištenje tog kapitala u razvojne svrhe. Na ovoj osnovi treba identifikovati i uvesti odgovarajuće politike, interventne tehnike i proizvode od strane institucija u BiH, vlada zemalja prijema (bilateralno ili multilateralno) i od strane finansijskih posrednika. Uz finansijski kapital (doznake, štednja, investicije) bitan je i ljudski (povrat pameti) i socijalni (veze sa zemljama prijema) kapital.

NALAZI STUDIJE

Migracioni profil

- ~ Većina emigranata je napustila BiH u ratnom periodu (do 18% ispitanika), dok je u post-ratnom periodu migracija nastavljena u blažem obliku (do 6% ispitanika koji su napustili BiH 2007.godine)
- ~ Emigranti iz BiH većinom predstavljaju ekonomski najaktivniji dio populacije (prosječna starost 41,5 godina u evropskim zemljama a 37,9 u zemljama bivše Jugoslavije)
- ~ Većinom migrira cijela porodica, jednako su zastupljeni žene i muškarci
- ~ Ukupno 52.7% ispitanika sa prebivalištem u evropskim zemljama ima srednju stručnu spremu, u poređenju sa 43.2% ispitanika u zemljama bivše Jugoslavije, dok je 49% ispitanika iz prekookeanskih zemalja navelo je da ima univerzitetsko obrazovanje
- ~ Kao i u ostalim zemljama, osnovni razlog za odabir zemlje migracije jeste kombinacija "bolje šanse za zaposlenje/veći dohodak" i pitanja društvenog kapitala (uzajamna pomoć, mreže prijatelja i poznanika)
- ~ Primarni sektori u kojima su zaposleni emigranti iz BiH su: građevinski sektor, usluge/turizam i proizvodnja
- ~ U poređenju sa ostalim zemljama, postoji znatan broj emigranata iz BiH u menadžmentu, kako visokom, tako i srednjem, kao i profesionalnog kadra.

Broje migranata koji rade kao “nekvalifikovani” radnici niži je u odnosu na druge zemlje Jugoistočne Evrope

- ~ Kada se uporede radna mjesta na kojima trenutno rade i nivo obrazovanja, moguće je zaključiti da emigranata iz BiH rade na poslovima koji su ispod nivoa njihovog obrazovanja
- ~ Emigranti iz BiH su veoma dobro integrisani u zemljama prijema
- ~ Približno 15% od ukupnog broja domaćinstava koja su migrirala nalazi se u području zemalja bivše Jugoslavije. Ostalih 85% se nalazi se u regionu EU i drugim zemljama (uključujući prekookeanske zemlje - Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Australiju)
- ~ Relativno zreo migracioni ciklus iz BiH reflektuje se u relativno visokom dohotku po domaćinstvu u zemlji prijema (prosječna mjesečna zarada po domaćinstvu je EUR 2.864), međutim, domaćinstva imaju i visoke mjesečne izdatke.

Finansijski profil

- ~ Domaćinstva emigranata iz BiH u zemljama EU u prosjeku šalju u BiH EUR 2.189 godišnje, a iz zemalja bivše Jugoslavije EUR 1.211 godišnje (ukupan prosjek 1.874 EUR godišnje)
- ~ Interesantno je, suprotno većini literature o ovom predmetu, da je približno jedna trećina doznaka primljenih iz inostranstva investirana u BiH ili se drži na štednim računima u BiH
- ~ Predviđa se da će doznake iz inostranstva u BiH nastaviti da se smanjuju srednjoročnom i dugoročnom periodu što je posljedica tekućeg i strukturalnog sazrijevanja migracionog ciklusa
- ~ Emigranti iz BiH u zemljama prijema uštede značajan iznos: u prosjeku EUR 8.508 godišnje po domaćinstvu
- ~ Zbog velikog broja domaćinstava u dugoročnoj migraciji (procjenjuje se da ima između 480.000 i 536.000 domaćinstava emigranata iz BiH), procjenjuje se da su emigranti iz BiH u 2009. godini ukupno uštedili EUR 4.660 miliona. Riječ je o tzv. “zadržanoj štednji” tj. štednji u zemljama prijema. Koristeći jednostavnu računicu može se pretpostaviti da ovaj akumulirani kapital doseže vrlo visoke iznose izražene u milijardama eura za period od skoro 20 godina masovnih emigracija
- ~ U prosjeku, samo 22,5% od stvarne vrijednosti finansijskih transfera iz iseljništva izvršeno je kroz formalne kanale (kroz banke ili operatore za transfer novca /OTN/) u 2009.

Investicioni profil

- ~ Generalno gledajući, emigranti iz BiH se mogu posmatrati kao emigranti preduzetničkog duha - sa znatnim brojem onih koji su investirali ili namjeravaju

da investiraju u zemlji prijema (32%) . U poređenju sa ovim, relativno manji broj je investirao u BiH (6%)

- ~ 26% svih emigrantskih domaćinstava iz BiH planira da inicira ili proširi investicije u poslovna preduzeća u BiH u budućnosti
- ~ Ogromna većina emigranata koji su intervjuisani slaže se da su vještine i iskustvo koje su stekli u toku migracije uticali na njihov investicioni interes
- ~ Cilj emigranata sa investicionim namjerama kao i onih bez investicionih namjera je da uštede ukupno oko EUR 95.000
- ~ Emigranti preferiraju da investiraju u mikro i mala i srednja preduzeća (MSP) u sljedećim sektorima: veletrgovina (uključujući prodavnice, barove i kafiće), nekretnine, proizvodnja, poljoprivreda i turizam
- ~ Za potencijalne investitore, raspoloživost odgovarajućeg kredita jeste i ostaće važno pitanje jer veliki broj njih planira da nadopuni svoje investicije iz drugih izvora kao što su bankovne pozajmice.

Povratnički profil

- ~ Prosječna predviđena dužina migracije za emigrante iz BiH je 31 godina što je znatno duže u poređenju sa ostalim zemljama u kojima su vršena slična istraživanja
- ~ Eventualna odluka o povratku zavisi od mnogo međusobno povezanih faktora, u prvom redu od postizanja migracijskog cilja (ušteđevine), kao i od pitanja vezanih za socio-ekonomsko i regulatorno okruženje u BiH
- ~ Oko pola emigranata želi da se vrati u BiH kada se penzionišu
- ~ Broj emigranata sa definitivnom namjerom da se vrate u BiH u skladu je sa regionalnim prosjecima (oko 55%)
- ~ Za 4 od 5 emigranata postizanje štednog cilja ostaje primarni uslov koji treba da se ispuni prije razmatranja povratka
- ~ Za nešto više od pola emigranata iz BiH koji imaju namjeru da se vrate, osiguranje penzionog plana je "primarni cilj"; dok je postizanje "ostalih štednih ciljeva" drugi najvažniji lični cilj prije povratka
- ~ Okruženje za povratak u BiH igra značajnu ulogu, sa značajnim brojem ispitanika koji bi razmatrali povratak ukoliko bi mogli osigurati unosan posao ili ukoliko bi bili sigurni u otpočinjanje sopstvenog biznisa
- ~ Većina emigranata koji žele da se vrate u BiH namjerava da se vrati u selo ili grad iz kojeg potiču.

ZAKLJUČCI STUDIJE

Ovo, kao i prethodna istraživanja, ukazuje da za mobilizaciju finansijskih resursa emigranata za razvoj BiH trebalo imati u vidu sljedeće:

- ~ Privrženost BiH i izražen interes za povratak i investiranje: iako su uspješni i vrlo dobro integrisani u zemljama prijema, većina dugoročnih emigranata iz

BiH održava bliske veze sa BiH i veliki broj izražava interesovanje za povratak i investiranje jednom kada prikupe dovoljno kapitala

- ~ Štednja emigranata – bez obzira da li je zadržana u zemlji prijema ili poslana u zemlju porijekla u vidu doznaka - predstavlja značajna sredstva koja uz pomoć odgovarajućih podsticaja, jamstava i regulatornog okvira mogu biti usmjerena prema formalnoj štednji i investicionim šansama u BiH
- ~ Što više bude više sazrijeva migracioni ciklus, doznake iz inostranstva u svrhu potrošnje će se smanjivati
- ~ Veći dio prihoda emigranata biće preusmjeren prema štednji i investicijama u zemlji prijema ili transferisan u zemlju porijekla
- ~ Ovaj rastući nivo štednje će se dogoditi u makroekonomskom i poslovnom okruženju unutar BiH koje će nastaviti da se poboljšava omogućujući na taj način više šansi za razvoj štednje i investicija
- ~ Postoji značajan prostor za kreiranje odnosa od uzajamne koristi tako što će se migrantima pružiti investicione i štedne šanse u skladu sa njihovim potrebama (razvoj MSP i pružanje kredita).

Ključni zaključci studije:

- ~ Doznake su samo jedan, mada značajan faktor u kompleksnoj grupi pitanja koja direktno utiču na migraciju i razvoj. Ovaj kompleks faktora će nastaviti da značajno oblikuje migraciju i razvojni kontekst između BiH i zemalja prijema u desetljećima koja dolaze
- ~ Postoji generalni nedostatak koherentnih politika u vezi sa migracijom i razvojem. Emigranti su zanemareni kao potencijalni agenti ekonomskog razvoja u javnoj sferi. Takođe je vidljiv nedostatak strategija po pitanju razvoja odgovarajućih proizvoda i usluga u finansijskom sektoru
- ~ Uprkos enormnom potencijalnom uticaju, pozitivnom i negativnom, postoji iznenađujuće malo pouzdanih podataka i vrlo malo istraživanja o doznakama i migraciji u BiH
- ~ Nalazi studije potvrđuju da, iako interesne grupe u BiH prepoznaju nužnost maksimiranja pozitivnih uticaja migracije i minimiziranje njenih negativnih aspekata, ipak ne postoji operativni nacionalni program za upravljanje migracijom niti za korištenje resursa iseljništva u svrhu održivog razvoja. Veća institucionalna koherentnost mogla bi da se postigne usvajanjem okvirnih politika, dizajniranjem koordinacionih mehanizama i unapređenjem analitičkog kapaciteta. Preporučena područja intervencije uključuju podršku formulaciji politika i jačanje državnih institucija odgovornih za migraciju i razvoj. Prikupljanje preciznih statističkih podataka i informacija o doznakama, migraciji i iseljništvu esencijalna je komponenta u unapređivanju analitičkog kapaciteta i podršci intervencijama u javnom i privatnom sektoru
- ~ Istorija propalih bankarskih sektora i izgubljene ušteđevine, zajedno sa nepovoljnim okruženjem, prizvodi nepovjerenje u finansijski sektor i supervizijsku ulogu državnih institucija

- ~ U okviru napora za povećanjem razvojnog uticaja migracionih finansijskih tokova treba se pozabavati ovim problemom nedostatka povjerenja, kao i strukturalnim slabostima finansijskog sistema u vezi s tim. Bilo bi korisno podržati održavanje diskusija i formiranje komisija o migraciji, finansijskim tokovima i razvoju u čijem bi fokusu bilo donošenje politika, koordinacija inicijativa i podrška ozbiljnim javnim debatama o migraciji
- ~ Glavni razlog za raširenu upotrebu neformalnih kanala slanja novca nije u nedostatku brzih/jeftinih mogućnosti transfera. Emigranti imaju više ličnih razloga za ručno prenošenje svojih doznaka, uključujući prethodne gubitke ušteđevina i nepovjerenje. Ostali faktori su geografska blizina zemalja u kojima borave i činjenica da ručno prenošenje novca kući pruža jedan oblik "dodatnog društvenog kapitala" koji nije dostupan kroz bezlične bankarske kanale
- ~ Preporuke studije se ne ograničavaju na doznake, već se bave i onim faktorima koji mogu pomoći da se koriste resursi emigranata u širem smislu, u podršci maksimiziranju razvojnih potencijala migracije
- ~ Početni naglasak može biti stavljen na stvaranje odgovarajućih fondova da bi se promovisalo kolektivno prikupljanje resursa iseljništva za infrastrukturne projekte i projekte zajednica na lokalnom nivou. Istraživanje potvrđuje da su zajednice emigranata zainteresovane za unapređivanje blagostanja njihovih rodnih sela
- ~ Prethodne i paralelne studije potvrđuju da su emigranti "umorni od 'jednostavnog' davanja novca", mnogi od njih su pružali podršku osobama koje zavise od njih i svojoj domovini godinama ili čak desetljećima. Promjena ka aktivnom olakšavanju štednje/investicija u privatnom sektoru u domovini može se posmatrati kao dugotrajnija i realističnija jer dopušta emigrantima da potpomognu domovinu, a da takođe imaju korist na svoje investicije, umjesto obezbjeđivanja čistih donacija
- ~ Generalno gledano, emigranti mogu investirati u novo preduzeće, u postojeće preduzeće ili u biznis koji je u procesu privatizacije. Ove investicije mogu biti rizične i neinteresantne emigrantima ako nisu spremni da se vrate u BiH da bi upravljali svojim investicijama. Ova dilema je ozbiljna kočnica za investiranje. Naglasak zbog toga treba biti stavljen na podršku i razvoj proizvoda tržišta kapitala, kao što su akcije i dužnički fondovi ili obveznice, koje dopuštaju emigrantima da investiraju indirektno - sa proizvodima i uslugama koji su posebno namijenjeni potencijalnim investitorima iz dijaspore u inostranstvu i namjeravaju da tamo ostanu u doglednoj budućnosti
- ~ Mogućnost profita mogla bi da bude privlačna ovoj kategoriji emigranata. Takvi instrumenti mogu uključiti depozitne certifikate, akcije i dužničke fondove, obveznice ili osiguranje doznaka, koji su izdati od strane pouzdanog posrednika da bi se podigao dužnički kapital, finansirali razvojni projekti (tj. za infrastrukturne projekte) i kreirali poslovi.
- ~ Kao dodatna korist, potencijalno značajnu inicijativu mogu predstavljati veće kreditne sume, podržane kroz vezu sa redovnom ugovorom vezanom

štednjom, kroz uvođenje inovativnih štednih šema i kreditnih proizvoda zasnovanih na doznakama.

- ~ Mikrofinansijske organizacije se mogu posmatrati kao organizacije koje imaju važan doseg, posebno u ruralnim područjima, i zato su najbliže većini primalaca doznaka. Međutim, mikrofinansijskim organizacijama treba tehnička pomoć i podizanje kapaciteta da bi uspješno ponudile štedne/investicione proizvode relevantne za emigrante
- ~ Ukratko, razvojni uticaj migracije imao bi veliku korist od razvijenijih finansijskih sistema, kao i od raspoloživosti različitih, pouzdanih proizvoda i usluga za emigrante, primaoca doznaka i generalnu cjelokupnu populaciju. Preporučuje se da se institucije u BiH angažuju u projektima sa komercijalnim finansijskim institucijama kako da se proširio asortiman proizvoda i usluga, uključujući razvoj posebnih odjeljenja, kapaciteta i instrumenata, zajedno sa namjenskim marketinškim strategijama, te podigao nivo svijesti o njihovim proizvodima u dijaspori i obezbijedile usluge bolje dizajnirane po mjeri njenih pripadnika.

PREPORUKE STUDIJE

Kako bi se obezbijedilo emigrantima iz BiH i korisnicima njihove pomoći da transferišu doznake i štednju iz zemlje prijema u BiH kao zemlju porijekla, i iz neformalnih u formalne kanale, preporučena područja djelovanja identificirana u ovoj studiji su sljedeća:

- ~ Obezbijediti više istraživanja i pouzdanih informacija o migracionim finansijskim tokovima i razumijevanju emigranata kao specifičnog tržišnog segmenta
- ~ Podržati širenje i produbljivanje tržišta finansijskog posredovanja u BiH koje se bavi emigrantima kao specifičnim tržišnim segmentom uz podršku razvoju relevantnih mjera i regulative, kao i podršku razvoju svijesti među ključnim donosiocima odluka u privatnom i javnom sektoru
- ~ Podržati lične ciljeve emigranata putem obezbjeđenja relevantnih proizvoda vezanih za doznake, štednju i investicione proizvode, kao i usluge i intervencije u vezi s time. Proizvodi i usluge relevantni za emigrante mogli bi da pokriju cijeli migracioni ciklus počev od perioda prije odlaska, preko migracije pa do povratka, ili određene aspekte istog. Na primjer, ovi proizvodi između ostalog mogu uključiti: finansijsku edukaciju i kurseve jezika prije odlaska, kreditne linije, kratkoročne, srednjoročne i dugoročne štedne proizvode (vremenske depozite, obveznice, itd), investicione organizacije (penzije, trustovi, zajednički fondovi, društveni investicioni fondovi itd.), razvoj biznis-planova i vezanih usluga, kao i finansijske pakete za uspostavljanje i podršku biznisu
- ~ Jačanje komplementarnosti između javnih i privatnih aktera uključenih u finansijsku regulaciju, ekonomski razvoj marginalnih regiona u BiH, razvoj MSP, obezbjeđenje kredita i migracioni menadžment. Cilj treba da bude da se direktno i na praktičan način proširi i produbi finansijsko posredovanje i da se

tako privuku doznake i "zadržana štednja" ka finansijskom posredovanju i proizvodnim investicijama u BiH.